

5. Про таксі для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 1996 року № 1464 // Екологія і закон. — К., 1998. — Кп. 1. — С. 635–642.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. — К.: Атіка, 2001.
7. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. — К., 2005. — 20 с.
8. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 25–26. — Ст. 245, 246.

УДК 343.222

О. В. Козаченко

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНШИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОЛЕКТИВНИХ СУБ'ЄКТІВ

Сучасний стан розвитку постмодерну характеризується не тільки глобалізацією окремих боків життя людського суспільства, але й поширенням концентрації, організованості на злочинну діяльність. Занепокоєння світового співтовариства позитивною динамікою поширення протиправної діяльності в умовах функціонування корпоративних суб'єктів, знайшло відображення в деяких конвенційних нормах. Так, в Декларації ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом в міжнародних комерційних операціях Сторони зазначають, що вони приймають на себе обов'язок розробляти або застосовувати стандарти та методи обліку, які підвищують транспарентність міжнародних комерційних операцій і спонукають приватні і державні корпорації, які займаються міжнародними комерційними операціями, в тому числі і транснаціональні корпорації, і окремих осіб, які займаються такими операціями, уникати корупції... (ст. 5), за яку необхідно встановлювати кримінальну відповідальність (ст. 2) [1]. Ратифікація Європейської конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію зобов'язала європейські держави приймати всі необхідні законодавчі та інші акти для забезпечення того, щоб юридичні особи могли бути притягнуті до відповідальності у зв'язку з вчиненням кримінальних злочинів корупційної спрямованості (ст. 18) [2].

Таким чином, актуальність вирішення проблеми кримінальною відповідальністю юридичних осіб продиктована необхідністю адаптації українського законодавства, в тому числі і кримінального, до світових стандартів в умовах визначеного стратегічного політичного курсу інтеграції України в світові і європейські міжнародні організації.

Дослідженню питань кримінальної відповідальності юридичних осіб присвятили свої наукові праці такі вчені, як М. І. Бажанов [3], Б. В. Волженкін [4], Н. Єгорова [5], С. Г. Келіна [6] та інші автори, які, взявши участь у дискусії, спрямували свої дослідження на виробку власної позиції у вирішенні дилеми: за чи проти кримінальної відповідальності юридичних осіб. Автор статті, озна-

Йомившись з висловленими точками зору, пропонує дещо розширити предмет наукової дискусії і науково обґрунтувати можливість застосування до колективних суб'єктів інших заходів кримінально-правового характеру.

При вирішенні питання застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового впливу необхідно визначити їх правову природу. Кримінально-правові заходи, які застосовуються до осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачені кримінальним законом, являють собою передбачені Кримінальним кодексом (Загальною і Особливою частинами) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно необхідне діяння з метою відновлення порушеного права, надання медичної допомоги, перевиховання та ін. Кримінально-правові заходи, тобто заходи, які передбачені кримінальним законом, являють собою певну трихотомію, в якій покарання, кримінальна відповідальність не пов'язана з покаранням і інші кримінально-правові заходи (заходи, які не пов'язані з кримінальною відповідальністю і покаранням) мають єдину правову природу нормативного змісту, оскільки всі заходи передбачені кримінальним законом.

Особливими ознаками інших кримінально-правових заходів, які набувають суттєвого значення при визначенні можливості їх застосування при вирішенні питання про відповідальність юридичної особи за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, одночасно можуть розглядатися як ознаки, які розмежовують кримінальну відповідальність від заходів іншого спрямування, є:

- підставою застосування інших кримінально-правових заходів є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, ознаки якого визначені кримінальним законодавством, на відміну від кримінальної відповідальності, юридичної підставою якої є вчинення діяння, в якому встановлені всі ознаки певного складу злочину;

- мета застосування інших кримінально-правових заходів не обмежується нормативно визначеними цілями: покаранням, превенцією загальною та особливою, виправленням, а характеризується вирішенням завдань по відновленню порушених в процесі вчинення злочину прав і законних інтересів потерпілої особи, компенсування витрат по подоланню негативних наслідків злочинної діяльності та ін.;

- суттєвою ознакою інших кримінально-правових заходів є не характерне для кримінальної відповідальності переживання винною особою певних несприятливих нестатків своєї поведінки, які б особа не переживала, якби не порушувала кримінально-правові заборонення, а певний вплив відновлювальної спрямованості, який створює умови до повернення кримінально негативної ситуації, яка склалась після вчинення злочину до попереднього стану, тобто кримінальна реституція;

- незастосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, заходів кримінальної відповідальності не перешкоджає можливості застосування інших заходів кримінально-правового впливу і не позбавляє можливості стверджувати, що до особи застосовувалися заходи кримінально-правового впливу.

Звернемося до дискусійного питання можливості притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. Вирішення цього питання не є надуманою проблемою, а конче необхідне, оскільки, з одного боку, наслідки неправомірної і суспільно небезпечної діяльності юридичних осіб характеризуються значними показниками фактичної прямої шкоди внаслідок порушення законодавства про охорону природи, вчинення правопорушень в процесі здійснення господарської діяльності (банківське шахрайство, ухилення від сплати податків, затримка у виплатах заробітної плати або інших обов'язкових до сплати платежів та ін.) [7], а з іншого — під діяльність юридичної особи маскується протиправна поведінка окремих осіб, представників цієї юридичної особи, з метою ухилення від відповідальності шляхом перекладення її на юридичну особу. До останньої групи діянь належать корупційні правопорушення, такі як активний підкуп, корисне зловживання впливом на господарську діяльність інших суб'єктів, створення умов для монопольного господарювання та ін. Не можна не погодитися з точкою зору тих вчених, які вказують на те, що здебільшого притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб юридичної особи створює ситуацію об'єктивного ставлення, оскільки така особа якщо і знала про незаконну діяльність підприємства, однак підпорядковується колективному рішенням (загальні збори, правління) вищих керівних органів підприємства.

Аналіз дискусії про можливість кримінальної відповідальності юридичної особи необхідно почати з визначення ознак такої особи, для чого звернемося до цивільного законодавства. Згідно зі ст. 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку і з цього моменту наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю та може бути позивачем та відповідачем у суді. До організаційно-правових форм юридичної особи належать товариства і установи, відмінність яких визначається певними особливостями створення, яка не впливає на загальну правову природу юридичної особи.

В дослідженні вектора дискусії про можливість кримінальної відповідальності юридичної особи чітко визначаються два альтернативних напрямки: за і проти. Межі публікації не дають можливості навести всю низку аргументів представників як однієї, так і іншої сторони, однак погляди противників легалізації кримінальної відповідальності організацій з позиції цього дослідження потребують особливої уваги. Так опоненти можливості притягнення до відповідальності висувають ряд аргументів:

- єдиною підставою кримінальної відповідальності є діяння, яке має всі ознаки складу злочину, а оскільки суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, то діяння юридичної особи складу злочину не створює;
- положенням про кримінальну відповідальність лише за винне діяння, а вина не передбачає можливості встановлення неперсоніфікованого відношення до суспільно небезпечного діяння групи осіб, оскільки юридична особа — це завжди колективний суб'єкт;
- особистий характер кримінальної відповідальності;

– індивідуальний характер відповідальності, при реалізації цього принципу кримінальної відповідальності підлягає тільки індивід, якому притаманні супутні видові ознаки і характер відповідальності прямо пропорційний «внеску» кожного індивіда у вчинення злочину та настання суспільно небезпечних наслідків.

У наведених положеннях звернемо увагу на три аргументи, які можуть розглядатися як найбільш слушні: підстава відповідальності, наявність вини і індивідуальний характер відповідальності. Наведений аргумент особистої відповідальності, на наш погляд, не вказує на неможливість притягнення юридичної особи до відповідальності, оскільки вона, як і фізична, теж особа і тому формально за цією ознакою відповідає принципу відповідальності. Адепти кримінальної відповідальності юридичних осіб, вирішуючи питання про наявність вини, здебільшого звертаються до адміністративного права, в якому вина юридичної особи при вчиненні правопорушення має місце тоді, коли юридична особа мала можливість додержуватись встановлених правил і норм, за порушення яких передбачена відповідальність окремими актами державного управління, однак ця особа не вжила всіх необхідних заходів до їх додержання. Однак такий підхід до вини дистанціюється від традиційних для кримінального права форм і видів внутрішнього відношення до вчиненого діяння і нормативне закріплення структури вини юридичної особи на рівні з фізичною може привести до об'єктивного ставлення, що в умовах соціальної держави є недопустимим.

На підставі викладених контраргументів можливості притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи можна зробити висновок, що в існуючих умовах реалізації кримінальної політики, без корінної зміни принципових, фундаментальних положень кримінального права, це неможливо, якщо не розрізняти суб'єкт злочину і суб'єкт відповідальності, кримінальну відповідальність і кримінально-правові заходи.

Визнаючи соціальну обумовленість і необхідність в окремих випадках вчинення суспільно небезпечних діянь притягнення юридичної особи до найбільш суворого виду юридичної відповідальності, подолання існуючих суперечностей застосування такої відповідальності і принципів, які визначають її зміст, пропонуємо розглянути можливість застосування до юридичної особи інших кримінально-правових заходів. Такий підхід дає змогу вирішити питання складу злочину, який є єдиною підставою кримінальної відповідальності, однак, по аналогії із застосуванням примусових заходів виховного або медичного характеру, встановлення ознак складу не є обов'язковим, на відміну від передбаченості діяння кримінальним законом. Немає необхідності встановлення у діях юридичної особи і ознак вини (по аналогії з примусовими заходами медичного характеру або примусового лікування), достатньо встановлення факту вчинення протиправних дій, питання суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між діянням і наслідками. Невизначеною залишається позиція відносно індивідуального характеру кримінальної відповідальності, що свідчить про необхідність подальшої дискусії з цього питання.

Досить важливим аргументом щодо можливості застосування інших кри-

мінально-правових заходів до юридичних осіб є: збереження структури кримінального закону шляхом компактного введення розділу XVI «Застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб», який за концептуальними ознаками подібний до розділу XIV «Примусові заходи медичного характеру і примусове лікування», в якому закріплюються саме принципи, підстави призначення і види окремих інших заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до нормативно визначених осіб.

Викладене свідчить про те, що в разі принципового вирішення питання про можливість застосування інших кримінально-правових заходів до юридичних осіб необхідно визначитися з підставами застосування таких заходів, правових наслідків у разі повторного вчинення юридичною особою суспільно небезпечного діяння, видів кримінально-правових заходів, орієнтованих до застосування відносно юридичної особи, та інші питання, які можуть стати предметом окремої дискусії.

Література

1. Декларация Организации Объединенных Наций о борьбе с коррупцией и взяточничеством в международных коммерческих операциях. — 1996.
2. Европейская конвенция об уголовной ответственности за коррупцию. — 1999.
3. Бажапов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. — 1992.
4. Волжецкий Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц. — С.Пб., 1998.
5. Егорова П. Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления // Уголовное право. — 2001. — № 2.
6. Кошпа С. Г. Ответственность юридических лиц в проекте нового УК Российской Федерации // Уголовное право: новые идеи. — М., 1994.
7. Паумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. — М., 1996. — С. 182.

УДК 343.23(477)

В. І. Терентьєв

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сучасний стан розвитку кримінально-правової науки свідчить про поширення тенденції певної «спеціалізації» злочинної діяльності, за допомогою якої законодавець, з одного боку, встановлюючи спеціальні ознаки суб'єкта злочину, вказує на підвищену суспільну небезпеку окремого злочинного діяння і використовує спеціалізацію з метою відокремлення злочинного від іншого виду протиправного діяння, і основний склад злочину від його кваліфікованого або особливо кваліфікованого видів, а з іншого — створює особливий вид юридичної техніки, на підставі застосування якої законодавець намагається детально описувати окремі склади злочинів, що може і повинно розглядатися як один з бар'єрів для неправильної кваліфікації злочинного діяння вчиненого певної особою. Детальний аналіз складів злочинів, передбачених Особливою частиною